

A hátrányos területen élők termékenységi mintázatainak egyes sajátosságai – szakemberek szemszögéből

Betekintő

A hátrányos településeken élők eltérő termékenységi mintázatot mutatnak. Kutatásukban arra kerestük a választ, hogy mely tényezők ösztönzik, és mely tényezők gátolják a gyermekvállalást. A felzárkózási programban résztvevő településeken végzett kutatás eredményei alapján, melyet a településeken dolgozó egészségügyi és szociális szakemberekkel, illetve polgármesterekkel és kisebbségi képviselőkkel készült interjúkból nyertünk, elmondhatjuk, hogy a családtervezés nem jellemző a településen élő fiatalokra. A korai párválasztás és a születésszabályozás hiánya a gyermekek érkezése okozta örömmel társul. A további terhességek elkerülése érdekében az esetleges fogamzásgátló eszközök használata tradicionális, érzelmi és alkalmazási problémákba ütközik. A tudatosabb családok igyekeznek a szegénységből kitörni, ami gyakran a településről való elköltözéssel jár, így a fiatalok számára kevés a pozitív minta a közösségben.

Bevezetés

A „Felzárkózó Települések” (FeTe) hosszú távú programját 2019-ben indította a kormányzat, amelynek célja a 300 leghátrányosabb helyzetű magyarországi település fejlesztés, szociális- és infrastrukturális ellátottságának fejlesztése, és az ott élő emberek és közösségek életében pozitív, előre-mutató változások előidézése, a fogantatástól a foglalkoztatásig terjedő íven. A programba a települések szakaszosan kerültek bevonásra, 2019-ben 31, 2020-ban pedig már 67 településen kezdődtek meg a felzárkózási intézkedések.

A felzárkózó települések demográfiai helyzetének elemzésekor az országos viszonyoktól nagyban eltérő szociodemográfiai és gazdasági hátterű családokat találunk. Ebből fakadóan a társadalmi problémák eltérőek, és sok esetben, ha azok egyeznek is a teljes társadalom problémáival, nagyobb kihívásként fordulnak elő. A népesség korösszetétele a fejlődő országokéhoz hasonló,

vagysis a fiatalabb korosztályok magas aránya és alacsonyabb létszámú idős korosztály jellemzi. Az említett közösségekben a reprodukciós szintet meghaladó gyermekszületéssel számolhatunk. A felzárkózó településeken 2019-ben a teljes termékenységi arány (TTA) 2,46 (Bocz–Antal, 2020), szemben az 1,56-os országos adattal. Itt nem csak több gyermek születik a családokban, hanem az anyák korábban is szülik meg első gyermeküket. Egy, a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért által 2021-ben a felzárkózó településeken végzett, az ott élő nők gyermekvállalási attitűdjére irányuló kismintás kutatása alapján az látszik, hogy a bevont nők 60 százaléka 18 éves koráig megszülte első gyermekét (Raffael, 2021). Kutatásunkban erről az eltérő termékenységi mintáról szerettünk volna képet kapni, illetve a magas és az alacsony termékenységű települések különbségének okát felderíteni.

Szakirodalmi áttekintés

A kormány által elindított Felzárkózó Települések programba bekerült településekre az országos ada-

toktól eltérő gyermekvállalással kapcsolatos mutatók jellemzők. A magasabb termékenységű arány

mellett a nők hamarabb szülik meg első gyermeküket, és átlagosan több utódot is hoznak világra. Mivel a hátrányos helyzetű térségekben magas a romák aránya, ez a felzárkózó programban részt vevő települések többségére is érvényes. Ezért a hátrányos helyzetűek termékenységeinek vizsgálatakor a romák szülési mintázataira is érdemes rátekintenünk.

A hátrányos helyzetben élők termékenységéről számos tanulmány született. Husz Ildikó kutatása során azt találta, hogy a korai gyermekvállalás és a magas gyermekszám az általános iskolát be nem fejező borsodi romák körében a legjellemzőbb, az iskolai végzettség emelkedésével tolódik az első gyermek vállalásának időpontja, és csökken a romák – nem romák közötti különbség (Husz, 2011). Janky vizsgálata szerint az ezredforduló után a roma lányok csaknem egyharmada 18 éves kora előtt megszülte első gyermekét, kétharmaduk pedig legkésőbb 20 éves korára tette ezt meg (Janky, 2005). Egy terepkutatás viszont arra világított rá, hogy a romák magas termékenysége csak azon közösségekben jellemző, amelyek a többségi társadalomtól elzártnak élnek. Azokban a közösségekben, ahol van napi szintű kapcsolat a többsé-

gi társadalommal, ott hasonul a termékenység mintázata a nem romákéhoz (Szabó–Tóth, 2020). A KSH Kohorsz'18 Magyar Születési Kohorszvizsgálatából azt láthatjuk, hogy a korai gyermekvállalás nem kifejezetten a romákra jellemző, hanem a hátrányos helyzethez köthető – anyák szüleinek alacsony iskolai végzettsége, hátrányos régióban, kis településen élés, alacsony gazdasági aktivitás (Szabó–Makay, 2020).

Egy másik kutatás arra hívja fel a figyelmet, hogy a korai gyermekvállalás a peremhelyzetű fiataloknál fordul elő nagyobb mértékben, ahol a családi kapcsolatok, egyéb erőforrás hiányában, meghatározó jelentőségűek. A peremhelyzet viszont nem segíti elő a fiatalok társadalomba való beilleszkedését, így a családi minta generációról generációra átöröklődik (Molnár, 2015). A családi minták átöröklésének egyik oka, hogy az anyák nem tudnak lányaiknak hatékony motivációt és támaszt nyújtani életvezetésükre vonatkozóan. A fogamzásgátlás elhanyagolása akár jele is lehet egy tudat alatti gyermekvállalási szándéknak, mivel ez az iskolai kudarcok elől megfelelő menedéket tud nyújtani (Béki, 2013).

A kutatás bemutatása

Munkánk során arra a kérdésre kerestük a választ, hogy mi az oka az eltérő termékenységi mutatóval rendelkező települések lakosainak gyermekvállalási attitűdjének. Szerettünk volna képet kapni arról, hogy mely tényezők befolyásolják a hátrányos területen élők termékenységi mintázatait, milyen motivációk húzódnak meg a gyermekvállalási szándék mögött, illetve milyen gátló hatások érhetik a gyermekvállalási korban lévőket. Ennek érdekében nem csak a belső tényezőket, hanem a családok, fiatalok gazdasági és társadalmi közegét is bevontuk a kutatásunk fókuszába.

Ennek érdekében olyan településeken végeztünk kutatást, amelyek a Belügyminisztérium által a "Felzárkózó Települések" programban való részvételre nevesítve lettek. A települések kiválasztása a becslött roma arány és a teljes termékenységi arányszám (TTA) alapján történt. A roma

népesség arányához a 2011-es népszámlálás alapján készült becslést vettük figyelembe (Kapitány, 2014) és a 2019-es TTA értékei mentén sorba állítottuk a FeTe programban aktuálisan résztvevő 67 települést (Bocz–Antal, 2020). Ezután választottuk ki a legnagyobb roma arányú és a legmagasabb TTA-val rendelkező hat, valamint a legalább 25%-os roma arányú, az országoshoz hasonló vagy annál valamivel kisebb termékenységi arányt mutató négy települést a mintánkba. Így összesen tíz, szociokulturális és gazdasági tulajdonságaiban hasonló települést, és a roma arány és termékenységi jellemzők tekintetében két különböző településcsoportot vizsgálhattunk. A kiválasztott települések az ország különböző régióiban találhatók, nagyobb városoktól különböző távolságra fekszenek, különböző közlekedési lehetőségekkel. A földrajzi elhelyezkedésről az 1. táblázat ad információt,

³A kutatás a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet által végzett felmérés, melynek célja a gyermekek fejlődését meghatározó tényezők, többek között a családi és társas környezet vizsgálata.

a népességi adatokról pedig a 2. táblázatban mutatjuk be. (A 2011-es népszámlálási adatok alapján készült a roma lakosok arányára vonatkozó becslés,

a 2019-es adatokból számoltuk a termékenységi adatokat.)

1. táblázat: A vizsgált települések földrajzi elhelyezkedése

Település sorszáma	Vármegye	Járás	Járási várostól távolság (autóúton)	Legközelebbi település (a fő közlekedési irányban)	Zsák-település
1	Borsod-Abaúj-Zemplén	Encsi	20 km	3 km, falu	igen
2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Szikszoói	25 km	4 km, falu	nem
3	Borsod-Abaúj-Zemplén	Encsi	16 km	2 km, falu	nem
4	Zala	Letenyei	8 km	8 km	nem
5	Nógrád	Bátonyterenyei	3 km	3 km	nem
6	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Kisvárdai	14 km	1 km	nem
7	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyírbátori	10 km	3 km, falu	nem
8	Baranya	Sellyei	17 km	3 km, falu	nem
9	Borsod-Abaúj-Zemplén	Edelényi	18 km	5 km	igen
10	Jász-Nagykun-Szolnok	Kunhegyesi	21 km	7 km	igen

2. táblázat: A vizsgált települések lakossági és termékenységi adatai
(forrás: *KSH, Helyiségnévtár; **Kapitány, 2014; *** Bocz-Antal, 2020)

Település sorszáma	Lakónépesség, 2011 (fő)*	Romák becsült aránya (2011)**	Lakónépesség, 2019 (fő)*	TTA, 2019***	Lakónépesség, 2021 (fő)
1	440	96%	392	5,62	392
2	267	29%	287	6,35	300
3	994	65%	1105	3,97	1081
4	179	58%	166	1,49	151
5	1991	30%	1846	1,39	1841
6	1069	28%	1044	1,48	1031
7	821	85%	872	3,77	924
8	242	83%	233	1,59	228
9	159	97%	190	5,31	187
10	2041	89%	2109	4,29	2080

A kutatás során félig strukturált interjúkat készítettünk az egyes településeken jelenlévő vagy azokhoz kapcsolódó szakemberekkel, szakértőkkel és helyi vezetőkkel, úgymint polgármester, roma nemzetiségi önkormányzat vezetői és képviselői, szociális munkás, családgondozó, mentor, orvos,

védőnő, pedagógus (óvónő), illetve megszólítottuk a gyermekvállalás, családtervezés témakörével érintett, többségében roma származású nőket, családanyákat is. Kutatásunk során vizsgáltuk a települések szociogazdasági és szociokulturális helyzetét, úgymint iskolai pályafutás, munkavállalás,

lakáshelyzet; a családi mintázatokat, vagyis hogyan válik két fiatal egy párrá, mennyire jellemző körükben a tudatos családtervezés; milyen motiváló és gátló tényezők befolyásolják a gyermekvállalást; illetve külön figyelmet fordítottunk a születésszabályozási trendek megismerésére is.

A megkérdezett szakemberek bemutatása

Mind a tíz település védőnőjét elértük. Közülük nyolcan évek óta dolgoznak a településen, egy fő egy éve végzi az adott településen védőnői munkáját, illetve egy főt egy másfél éves helyettesítés végén sikerült elérnünk. A legtöbben egyszerre több körzetet látnak el, ami akár több kisebb települést is jelenthet. A kutatásba bevont települések közül hat esetben nincsen helyben védőnői tanácsadó. Ezek közül kettő faluban a védőnő az orvosi rendelőben oldja meg a tanácsadást, a másik négy településről viszont a lakosoknak kell átmenniük a szomszédos település valamelyikére. Azokon a településeken, ahol van általános iskola, az iskolavédőnői feladatokat is ellátják a megkérdezettek. Ez hat települést jelent, ebből egy intézmény csak alsótagozatot működtet. Két védőnőnek van segítő munkatársa, egyik az adminisztratív feladatokban segít (egy helyi lakos, közfoglalkoztatás keretében), a másik a gondozási feladatokban, családok ellátásában, illetve a védőnő fizikai támogatásában/védelmében, a védőnő alkalmazásában segíti a munkát. Összességében elmondható, hogy a védőnők azok, akik a leginkább belelátnak a családok életébe, a nők gyermekvállalási motivációiról és mintázatairól is ők rendelkeznek a legszélesebb képpel.

A kutatás keretében megkerestük a települések háziorvosait. Összesen öt orvost értünk el, ebből két főt telefonon. A magas termékenységgel rendelkező települések orvosai közül csak egy fogadott minket, a másik négy interjú az átlagos termékenységi aránnyal rendelkező településeket ellátó orvosokkal készült. Az öt praxisból négy vegyes, tehát a gyermekorvosi feladatokat is a megkérdezettek látják el. Az interjúkból az derül ki, hogy az orvosoknak többnyire csak a rendelőben megforduló lakosokkal van kapcsolatuk, nem igazán látnak bele a családok életébe.

Az adatfelvétel 2020 ősze és 2021 tavasza között történt, melynek során összesen 83 interjú készült. Jelen tanulmányban a szakemberek meglátásainak elemzését mutatjuk be – az anyákkal készült interjúkat feldolgozó cikk a 2021/3–4. Kapocs számban olvasható.

A kijelölt tíz településen összesen 21, szociális munkásként dolgozó személlyel is készítettünk interjúkat. A kifejezetten szociális munkás munkakörben dolgozókon kívül ide soroltuk még a családsegítőket, a Katolikus Karitász -, a Biztos Kezdet Gyerekház -, a Felzárkózó Települések program munkatársait, és a Jelenlétpont vezetőjét. Kifejezetten a családsegítők javaslatára az egyik településen meginterjúvöltuk még az óvónőt is, mert a jelzések szerint tevékenysége nemcsak az óvodások, hanem szüleiken keresztül az egész település életére jelentős hatással van. Ők ugyan szoros kapcsolatban vannak a településen élőkkel, és beszámolójuk alapján értékes információkat kaptunk, de inkább a segítségre szoruló családok életébe engednek betekintést. Továbbá a szociális munkások, egy kivételével, jelenlegi szakmai vagy korábbi, a településhez kötődő kapcsolatuk révén már több éves tapasztalattal rendelkeztek a családokkal kapcsolatosan, viszont meglátásaik nem voltak mindig összhangban a tényekkel, statisztikai adatokkal, tudományos vélekedéssel. Kutatásunk keretében felkerestük a települések polgármestereit, ahol megalakult, ott a roma nemzetiségi önkormányzat vezetőjét és képviselőit is. Összesen hat polgármesterrel készítettünk interjút, további két településen pedig egy-egy képviselőt értünk el. A roma nemzetiségi önkormányzat elnökeivel vagy képviselőivel négy településen sikerült interjút készítenünk. A többi településen, egy kivételével, nem működik nemzetiségi képviselő. A polgármesterek közül hatan roma származásúak, az adott településről származnak, egyiküket kivéve a településen is élnek. Viszont, feladatukból adódóan, inkább a gazdasági és infrastrukturális szempontból látnak rá a település lakosaira, a családalapítás belső tényezőiről kevésbé rendelkeznek információval.

³A közbeszédben a kifejezés „családbarát szemlélet” formájában is megjelenik – a két kifejezést rokonértelműnek fogjuk tekinteni.

Eredmények bemutatása

A települések szociogazdasági helyzete

Az érintett települések gazdaságilag nincsenek jó helyzetben, munkalehetőségekkel, infrastruktúrával, lakásállománnyal, az alap- és egészségügyi szolgáltatásokat nyújtó intézményekkel rosszul vagy egyáltalán nem ellátottak (két települést kivéve). A települések felében nincs nevelési-oktatási intézmény, azok eléréséhez a környező településekre kell átutazni. A vizsgált települések többségéről azonban nagyon rossz a közlekedés, ami a helyieket elzárja a környező településeken elérhető lehetőségektől is.

A polgármesterektől megtudtuk, hogy azok az ingatlanok, amikben többségében romák élnek, felújításra szorulnak, nem rendelkeznek vízhálózattal, illetve köztartozások miatt több helyen áram sincs. Részben a beköltözhető ingatlanok hiánya, részben pedig anyagi problémák miatt (nem tudják megvásárolni a meglévő házakat) a családi házakban több generáció él együtt. Egy zsáktelepülésen a polgármester úgy látja, hogy a szülők nehezen engedik el a gyermekeiket, de munka hiányában nem is tudnak élni az otthonteremtésre irányuló támogatások adta lehetőséggel. A másik polgármester arról számolt be, hogy a romák a használt ingatlanokat tudják csak megvenni, hiszen egy új ház felépítése az országos építőanyagárak miatt jóval drágább. A család- és otthonteremtési támogatásokat korlátozott mértékben tudják a településen élők igénybe venni.

Munkavégzés

A munkaképes korú lakosok többsége alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik csupán. A fiúk felé nem elvárás bármilyen végzettség megszerzése, de a család eltartása igen. Viszont a polgármesterek elmondása szerint többnyire szűkösek a munkalehetőségek, a közfoglalkoztatás jelenti a legnagyobb felszívó erőt, amihez idényjelleggel a környékbeli mezőgazdaságban végzett munkák társulnak még. Mindezek mellett a munkavállalással kapcsolatosan láthatunk eltéréseket az egyes településeken. Három községből többen eljárnak dolgozni a környező településekre, gyárakba, illetve a helyben működő kisvállalkozásokban dolgoznak. A munkába való ingázás inkább a férfiak, a családapák számára adott, mint lehetőség. Az asszonyokra nem jellemző a munkavállalás.

A védőnők elmondása szerint a gyermekek gondozása és a háztartás vezetése mellett nem igazán fér bele az idejükbe, és a településen a közmunka mellett más munka nincs is. Emellett hátráltató tényező az alacsony iskolai végzettségük és a munkatapasztalat hiánya. A település elhagyását a legtöbb esetben nem is engedik a férfiak, ezért többnyire csak azok a nők dolgoznak, akiknek idősebbek a gyerekeik, illetve már nagymamák, és akkor is csak a helyben elérhető közmunkát vagy idénymunkákat választják.

A települések szociokulturális jellemzői

A tíz település több szempontból is meglehetősen különbözik. A védőnők tapasztalata szerint a tősgyökeres roma lakosokra kevésbé jellemző a kirívó, a többségi társadalomtól eltérő magatartás, míg a beköltöző (jellemzően roma) családok kevésbé igyekeznek az elvárt társadalmi normáknak megfelelni. Emellett gyakorinak számít, hogy a tanulmányaikat folytató, jobb körülményekért küzdő, tehát a kiemelkedés útján elinduló egyének, családok elköltöznek a településről, így nem igazán tudnak mintaként szolgálni. Ezen felül nem jellemző a mobilitás. (Egy településen számoltak be arról, hogy néhány család tudott a CSOK-kal szomszédos, nem sokkal jobb helyzetű településre költözni.) A kiválasztott települések lakosaira, a vegyes lakosú települések roma lakosaira jellemző az egymás közötti párválasztás, ennek következménye, különösen a kis létszámú falvak esetében, hogy meglehetősen belterjessé vált a közösség.

Iskolai pályafutás

A legtöbb településen alacsony a lakosság iskolázottsága. A vizsgált településeken működő oktatási intézményekbe kizárólag roma gyermekek járnak. Azokon a településeken, ahol a közelben nagyobb települések is elérhetőek, a nem roma családok, de a roma családok közül is a jobban szituáltak, nem a település általános iskolájába járatják gyermekeiket.

A védőnők meglátása szerint a családok számára nem érték a tanulás, annyi javulás érezhető, hogy esetleg nem szólják meg azt, aki igyekszik tanulni. A kötelező iskoláztatási életkor végét azért várják, mert akkor abbahagyhatják az iskolát. Nem ritka, hogy az évisméltések miatt a 16. életévig

nem érik el a 8. osztályt. A legtöbb településen az alapfokú végzettségűek már piaci előnyökkel rendelkeznek, hiszen például jogosítványt tudnak szerezni. Ez kevésbé igaz a vegyes lakosú, nem zsák településekre, ezen települések fiataljai többnyire továbbtanulnak, de az első években lemorzsolódnak. Tehát a szakmával rendelkezők aránya az ő esetükben is alacsony. Viszont egy polgármester különbséget lát az iskolai sikerességben aszerint, hogy a településen élő fiatalok melyik közeli város középiskolájába járnak.

A szociális munkások arra világítottak rá, hogy az iskolai kimaradás oka lehet, ha a korai gyermekvállalásból adódóan a még fiatalkorúak összeházasodnak, ugyanis a házassági aktus nagykorúsítja őket, ezzel pedig úgy gondolják, hogy „fel vannak mentve” az iskolalátogatási kötelezettség alól – bár ehhez mások szerint elég az is, ha már kapcsolatot létesítenek.

„És akkor ők már együtt voltak, és akkor most már jó, szent a kapcsolatuk. De már a lány nem jár iskolába, mert hát ő feleség.” (szociális munkás)

Ennek kissé ellentmond a polgármesterek és településvezetők általános meglátása, miszerint nem a párválasztás, és/vagy egy gyermek születése miatt maradnak ki a fiatalok az oktatási rendszerből, hanem eleve érdektelenek a tanulmányok iránt, nem motiváltak a biztosabb munka és jövedelem megteremtésére.

„Általában nem a szülés miatt maradnak ki az iskolából a roma fiatalok, hanem amiatt, hogy általánosságban sok a hiányzás, és a szülők nem odafigyelése a jellemző. Nem egy nyelvet beszélnek az iskolával, tanárokkal, nem tartják be a szülők sem a szabályokat, nem fontos nekik, hogy mit várnak el tőlük társadalmi szinten, és ebből fakadóan a gyerekeik számára sem fontosak az iskolai szabályok.” (polgármester)

A szociális munkásokkal végzett interjúinkban rendre előfordult az is, hogy a család, a rokonság és a baráti kör inkább elbátortalanítja a gyermeket, mondván, hogy úgyszincs meg hozzá a szellemi képessége. Ehhez társul, hogy a „bezártságból” adódóan nincsen más, pozitív mintája a gyermeknek. Sokuknak a „világ a szomszéd falut jelenti”, mert annál tovább nem jutnak el. De ha még motiváltak is lennének, a tanuláshoz szükséges tárgyi, környezeti feltételek sem adóttak, vagy

legalábbis nehezített a megteremtésük. Anyagi okok miatt nehézségbe ütközik a füzetek, taneszközök beszerzése. A túlszűfolt, több korosztály által lakott lakásban nincs olyan hely – olykor még egy asztalsarok sem –, ahol a gyermek elkészíthetné a házi feladatát, hogy a tanuláshoz szükséges elmélyülést, koncentrációt elősegítő csendről ne is szóljunk. A meginterjúvált szociális munkások ilyen, vagy olyan formában mind utaltak a romák alacsony(abb) frusztrációs tolerancia szintjére (*„félnek a kudarctól”, „a megküzdésnek a hiánya itt a legnagyobb probléma”* stb.). Mindennek az eredője az, hogy mind a gyermek, mind pedig a családja, közössége nyűgnek, tehernek éli meg az iskolát és a tanulást, olyannak, amitől a lehető legkorábban meg kell szabadulni. Bár a szociális munkások meglátása szerint a roma lányok általában szorgalmasabbnak bizonyulnak az iskolában, mint a roma fiúk, a lányok esetében azonban a szakemberek által érzékelt korábbi nemi érés és korábban elkezdett párkapcsolat olyan következményeket teremt, amelyek gyakorlatilag előrevetítik tanulmányaik megszakítását.

Társadalmi elvárások

a családalapításra vonatkozóan

Arra a kérdésünkre, hogy a közösség részéről van-e valamilyen elvárás a fiatalokkal kapcsolatban arra vonatkozóan, hogy hány évesen, hogyan és milyen módon ismerkedjenek, egybe hangzó volt a szakemberek válasza, miszerint már nincsenek a roma közösségben a roma kultúrán, hagyományokon alapuló elvárások, a tizenéves korban történő párválasztást nem előzi meg hosszabb udvarlási időszak. Rövid ismerkedés után (bár többnyire a faluból, iskolából úgyis ismerik egymást) a fiatalok hamar létesítenek szexuális kapcsolatot, ami a legtöbb település közösségének normái szerint elköteleződést jelent. A fiatalok nagyon hamar összeköltöznek, a települések többségén a lányok odaköltöznek a fiúhoz és annak családjához. Általános tendencia, hogy a lányok 16-17 éves korukban szülnek, és ez a közösségekben teljesen elfogadott – az ennél korábban történő teherbeesés megítélését különbözőképpen látják a szakemberek. Több védőnő is azt nyilatkozta, hogy megbotrálni nem nagyon szoktak a fiatalon szülőknél, természetes számukra, hogy egy lány gyermeket vár, 16 év után pedig természetesnek tartják, sőt várják a várandósságot.

Egy alacsony roma arányú településen, amely alacsony termékenységgel rendelkezik, a polgármester szerint a lakosság megbotránkozik, ha egy lány nem tölti be a 16. életévét a gyermeke világra-jövetelkor, míg a nemzetiségi képviselő szerint teljesen elfogadott a 14 évesek várandóssága is. Egy magas roma arányú község polgármestere szerint viszont csak 14 éves kor alatt helytelení-

ti a közösség a várandósságot, bár összességében az látszik, hogy a nagyon korai szülés (13-14 éves korban, vagy azt megelőzően) mostanra már szinte egyáltalán nem jellemző.

Ezt a házi orvosok tapasztalata is alátámasztja, mivel elmondásuk szerint praxisukban kevés a fiatal korú várandós.

Gyermekvállalás mintázata

Első gyermek vállalása

A legtöbb vizsgált településen az első gyermeket 16-18 éves korukban szülik meg a lányok. A védőnők egy része úgy látja, hogy nem kifejezetten a szülés miatt ér véget a lányok iskolai karrierje, hanem a kötelező iskoláztatási életkor vége egybeesik a párválasztás idejével, ami után hamar érkezik az új családtag. Több védőnő azonban úgy érzékeli, hogy egyre többen vállalnak 18 év alatt gyermeket, amit a tanköteles kor visszacsökkentésével lát párhuzamosan megjelenni, de az általunk vizsgált adatok alapján nem találtunk egyértelmű bizonyítékot erre. Minden településen a 14 év alatti szülést említették nagyon korainak, de ez csak pár évente fordul elő egy-egy településen. 16 év alatt is ritkán szülnék a lányok, igaz, ez már évente több esetet jelent. Természetesen ilyenkor az iskolai tanulmányok is megszakadnak.

„Két olyanunk van, vagy három, aki még általános iskolás lenne, de jelenleg kismama. (...) Van egy ilyen tévhit, hogy az első gyermeket soha nem lehet elvetetni, mert utána nem lehet több. Ezért minden esetben szinte kivétel nélkül megmarad az első gyermek. Úgyhogy, ha 15 évesen, akkor 15 évesen. De a másodikat már úgy könnyebben elveteti.” (védőnő)

A magas roma arányú és magas termékenységgű településeken előfordul, hogy már 13-14 évesen teherbe esnek a lányok, de ezek többnyire magzat-elhajtással végződnek, míg vannak olyan magas arányú roma települések, ahol hiedelemből az első gyermeket a legtöbb esetben megszülik. Ahol kisebb a roma arány és a TTA is alacsonyabb, ott úgy látják a védőnők, hogy megvárják a lányok a 18. életévüket a szüléssel. Az általunk vizsgált tíz településből az egyik legkisebb településen, ahol a magas roma arány mellett a TTA alacsony, többnyire csak 20 éves koruk körül vállalnak gyermeket a nők.

A szociális munkások elmondása szerint a gyermekek ellátása nem okoz problémát a fiatal lányoknak, mert már elsajátították a legalapvetőbb gondozási feladatokat. *„Ha van egy kettő [gyermek], azt viszont teljes mértékben el tudják látni, hála Istennek.” El tudják, képesek rá, „tudják, hogy kell fogni, hogy kell pelenkázni, mit kell, hogyan kell”. Tudják, mert megtanulták, hiszen, ahogy egy másik interjúalany megfogalmazta, addigra „nagy lányként” már jelentős mértékben kivették a részüket kisebb testvéreik nevelésében, talán „már bele is van[nak] fáradva”.*

Családtervezés, gyermekvállalás

A gyermekvállalás a legtöbb családban nem tudatos. A védekezés hiánya miatt érkeznek a gyermekek, akiket többnyire megtartanak. A védőnők elmondása szerint jellemző a második terhességek megszakítása, mert nagyon hamar teherbe esnek a szülés után a lányok. A fiatalabb generáció a többedik gyermek után kezd el gondolkodni a fogamzásgátlás lehetőségein. Az egyik védőnő azt nyilatkozta, hogy a három gyermek az, amit már tényleg soknak éreznek az anyák, és már próbálják használni a fogamzásgátló eszközöket, de ezek rendszeres alkalmazása sokszor elmarad, esetleg nem folytonos, így könnyen újból teherbe esnek.

Azzal kapcsolatban azonban, hogy a roma fiatalok, párok hány gyermeket vállalnak, nagyon eltérő válaszokat kaptunk, de a legtöbb településen 3-4 gyermeket nevelnek a családok. A szegényebb családokban fordul elő a 6-8 vagy az ennél több gyermek, viszont ezt a gyerekszámot többnyire már soknak tartják a közösség tagjai, de nem a gyermekek száma miatt, hanem hogy a szegénységbe érkeznek és nőnek fel ezek az utódok. Ezen családokban az édesanyák szinte folyamatosan állapotosak, és gyermekeik között többnyire kis korkü-

lönbség van. Ezzel szemben egyes települések vezetői (jellemzően az alacsony születésszámú települések polgármesterei) úgy ítélik meg, hogy a legtöbb roma fiatal már csak legfeljebb két gyermeket vállal, kevés az, aki három vagy több gyermeket hoz világra.

Egy nemzeti képvisező jól szemléltetően három csoportba sorolta a gyermeket nemző párokat: akik nem terveznek, csak érkeznek a gyermekek; akik megteremtik a biztos hátteret, majd tudatosan vállalják a gyermekeket; akik számára elérhetőek a támogatások, és ennek tudatában vállalnak gyermeket. Bár egy polgármester úgy nyilatkozott, hogy ezek a párok többnyire amúgy is tervezték a további gyermekeket, és inkább élnek az ennek kapcsán adódó lehetőségekkel.

Családdá válás

Jellemző, hogy a fiatal párok az egyik szülői házban kezdik meg közös életüket. Többnyire a lányok költöznek a fiús házakhoz, de találtunk kivételt is, amikor erősebb szempont az, hogy hol férnek el jobban, vagy melyik családban jobbak az anyagi körülmények. A fiatalok lányok esetében jellemző, hogy a lányok szülei kapják meg a gyermekek fölötti gyámságot. Ez van, ahol csak formailag jelenik meg, de van, ahol a nagyszülőre marad a gyermek, és a fiatal anya nem vesz részt gyermeke nevelésében. A fiús családhoz való költözés hagyományát csak egy településen hangsúlyozta a védőnő. Itt a lányok szinte elszakadnak saját családjuktól, igaz, az új család befogadja és családtagként kezeli őket. Mivel az anyós vezeti a háztartást és a családot, a meny nem kap önállóságot, be kell kapcsolódnia a női feladatok elvégzésébe. Az asszonyoknak így megvan mindenük, de a szabad kijáráruk korlátozva van. Hasonló korlátozásról számolt be több védőnő is, bár az általuk említett esetekben a családi tradíciók kevésbé jellemzők, az asszonyokat inkább féltékenységből korlátozzák a férfiak. Máshol, de hasonló indokkal, a fiús ház szerepét a feleség megtartásában, szemmel tartásában látta a védőnő. Ezen a településen a szabadság korlátozását nem említette a védőnő, de közlekedési eszköz híján nem is nagyon tudnak elmenni máshova az asszonyok sem tanulni, sem dolgozni.

Az együtt élő családokra jellemző, hogy összetartanak, segítik egymást anyagilag és fizikailag. A legtöbb helyen nagyon nagy érték a gyermek,

igyekeznek mindent megadni nekik (ez gyakran nem ugyanazt takarja, mint amit egy többségi normák szerint élő család ad gyermekének).

A férfiak felé elvárás, hogy eltartsák a családjukat, mégis beszámoltak arról a védőnők, hogy a korai családalapítás után kevésbé vesznek részt a háztartásban, gyereknevelésben – ez a nők dolga. Jellemző, hogy a férfiak szinte külön életet élnek, az általuk megkeresett pénzt saját magukra költik. Máshol pedig nem számít komoly normaszegésnek a más nővel létesített szexuális vagy élettársi kapcsolat sem. Emiatt ezek az anyák egyedül maradnak az anyagi problémákkal, gyermekek nevelésével és háztartás vezetéssel kapcsolatos feladatokkal.

Gyermekvállalás motivációi

A gyermekvállalás motivációs tényezőjeként több interjúban elhangzott a gyermekek jogán járó juttatásokhoz és kedvezményekhez való hozzáférés. Viszont a legtöbben azt is hozzátették, hogy ma már ezeknek nincs akkora motiváló ereje, nem ezért vállalnak gyermeket, inkább csak tisztában vannak a támogatásokkal, és élnek is ezekkel a lehetőségekkel. A kormány családi otthonteremtési kedvezményének (CSOK) igénybevétele miatt is többen vállaltak újabb gyermeket.

„Nem azért szülnek, ez egy tévhit velük kapcsolatban, nem a pénz számít, hanem mert szeretik a gyerekeiket.” (szociális munkás)

Egy kis termékenységgű lakossággal rendelkező településen dolgozó védőnő úgy látja, hogy az általa gondozott családok büszkék a gyermekeikre, tehát erős motivációs tényező a gyermekek szeretete. Egy településen, ahol magasabb a termékenység, pedig a kortársak nyújtotta példa, vagyis a barátnők gyermekei által ébresztett vágy is meghatározó tényező. Más településeken is említették ezt az okot a védőnők, de ebből inkább a közösségből való kilógástól való félelmet emelték ki. Több védőnő szerint a gyermekvállalás mögött olyan kapcsolati tényezők is állnak, hogy a nők a gyermekekkel magukhoz kötik a férfiakat, ezzel biztosítva anyagi és fizikai támogatásukat. Sok anyánál látják úgy a védőnők, hogy azok szeretetesebbek, nem kapják meg azt a figyelmet és szeretetet a férjüktől/élettársuktól, amelyre vágnak, és a gyermekekkel próbálják ezt pótolni.

Érzelmi-kulturális motiváltságnak tekinthető az is, hogy saját körükben a roma nő életének értelme és beteljesülése a gyermek. A szociális munkások elmondása szerint „a boldogság, amit elérhet egy cigány anyuka egy ilyen szegregált településen, hogy gyereke lesz. És az az egyetlen biztos pont az életében, és az az egyetlen boldogság az életében. Az, hogy megszületik a gyereke...” „Meg ők szerintem nem is tudják magukat elképzelni más szerepben. Csak ez az anya, anya. Hogy ő anya lesz, ennek van értelme, célja.” (szociális munkás)

Mivel a kutatásban résztvevő településeken jellemző a több generációs családok együttélése, jelentős motiváló tényezőnek tulajdonítják a védőnők a lakóter nagyságát. Úgy látják, hogy akiknek sikerül saját házba költözniük, azok vállalnak további gyermekeket. Elképzelhető, hogy ez a többi településen is így alakulna, azonban ezt jelentősen korlátozza a megfelelő állapotban lévő, beköltözhető házak hiánya.

Mindezek mellett a védőnők egybehangzó véleménye szerint a legtöbb településen a nők felé az anyaság az elvárás. A lányokat hamar befogják a háztartási munkákba, az idősebb testvérek gyakran vigyáznak a kisebbekre. Ezáltal a lányok hozzá vannak szokva a gyermekek gondozásához, illetve nem kapnak biztatást a tanuláshoz, tanulmányaik folytatásához, szakmaszerzéshez, munkába álláshoz. A tankötelezettség lejárta után egyedüli útként a párválasztás, és az ezzel együtt járó gyermekvállalás áll előttük.

Gyermekvállalást gátló tényezők

Vélemények szerint, akik rendszeresen dolgoznak, kiszámíthatóbb és magasabb a bevételük, elkezdik élvezni a jövedelmükből adódó előnyöket, és kevésbé szívesen vállalnak újabb, a költségeket növelő gyermeket. A vizsgált települések közül az egyiken, ahol az egyik legmagasabb a születésszám, azt nyilatkozta a védőnő, hogy az egymás után érkező gyerekek nagyon leterhelik az anyákat, amit a fiatalabb generáció egyre kevésbé szívesen vállal. A legkisebb gyermek óvodába kerülése jelentősen felszabadítja az anyákat, aminek megtapasztalása után nem szívesen vállalnak újabb kötıtségeket. Szintén egy magas termékenységu településen a háztartással kapcsolatos szigorú elvárások miatt látja leterheltnek az anyákat a védőnő, ami miatt nem vállalnának szívesen további gyermeket.

„Az anyagiak, mert ugye azért anyagilag elég megterhelő egy gyereknevelés, valamilyen szinten strapás a terhességet végigcsinálni, megszülni, éjszakázni. Főleg, ha hamar jön a második, akkor ugye mindjárt 2 gyerekkel, és inkább ez. Ha már eljutottak oda, hogy elmentek óvodába, akkor meg már azért valamivel szabadabb az anyuka. És akkor már az motiválja, hogy nem akar még egyszer kötött lenni.” (védőnő)

A jobb helyzetben lévő településeken azt nyilatkozták a védőnők, hogy a tanultabbak, a tudatosabbak igyekeznek reálisan is ránézni helyzetükre, és annak megfelelően mérlegelni az újabb gyermek vállalását. Az egyik magas roma arányú és magas termékenységu településen emellett a férfiak határozottan beleszólnak a gyermekvállalás kérdésébe, leginkább a párkapcsolati konfliktusok, a párkapcsolat megszakadása az indok a gyermekvállalás ellen, illetve az, hogy a több gyermekkel rendelkező férfiak korlátozzák a gyermekszámot. Ennek ellentétéről számoltak be hasonló jellemzőkkel rendelkező településről, ahol a férfiak többnyire ellenzik a születésszabályozást.

A szociális dolgozók beszámoltak olyan érzelmi tényezőkről is, melyeket nem lehet általánosítani, de előfordulnak és említést kell tenni róluk. Ezek a tényezők szintén elősegíthetik a fiatalok azon törekvését, hogy elhagyják a családot, ahol nevelkedtek és párkapcsolatot kezdeményezzenek, ezzel együtt – kimondva, kimondatlanul, félig tudatosan – a gyermekvállalásra motiválják a roma lányokat. Az egyik ilyen az esetleges otthoni abúzus, illetve az abból való mielőbbi kikerülés vágya.

„Hogy minél rövidebb időn belül hagyják abba ezt (...), párkapcsolatba lépnek, és villámgyorsan gyereket szeretnének, hogy kimeneküljenek ebből a családi milióból, hogy saját családjukban (...) megnyugvásba legyenek.” (szociális munkás)

Szerencsére ritka ezekben a családokban az ilyenfajta molesztálás, de ha abúzus nem is történik, a lányokkal szembeni szigorú magatartási elvárások ugyanúgy elősegítik menekülésüket a családból és a korai párválasztást.

„Mindig nagyon fogta a család őket, hogy nem szabadott nekik semmit. És a korai gyermekvállalás is azért van, mert, hogy nem mehettek, nem lehetett nekik barátjuk, mindentől tiltva voltak, és úgy

szabadultak ki otthonról, hogy gyerek. Meg akkor ugye olyankor vége lett az iskolának. Olyan, hogy együtt járni a baráttal, itt nincsen, itt rögtön gyerek volt.” (szociális munkás)

További visszatartó tényezőről számolt be egy alacsony roma aránnyal rendelkező település nemzetiségi képviselője, miszerint a település többségi lakosai negatívan ítélik meg a három vagy több gyermeket szülő nőket, a sok gyermek vállalását pedig egyértelműen a cigánysághoz kötik. Ez viszont negatívan befolyásolja a roma nők gyermekvállalási hajlandóságát, és növeli a tudatosságukat is. Más településeken viszont, jellemzően ott, ahol magasabb a termékenységi arány, a polgármesterek és a roma nemzetiségi önkormányzat képviselői is úgy ítélik meg, hogy a roma párok sok gyermeket vállalnak, vagy legalábbis többet, mint ahányat az anyagi helyzetük megengedne.

Arra a kérdésünkre, hogy van-e preferencia a gyermekek nemét illetően, több védőnő is a fiúgyermek előnyét válaszolta, bár többnyire hozzátették, hogy minden gyermeket szívesen fogadnak, és inkább arra törekednek a családok, hogy mindkét nemből szülessen utódjuk. Emellett viszont hangsúlyozták a fiúk kiváltságosságát és a lányok hagyományos szerepeinek való megfelelés elvárását.

Szexuális élet és születésszabályozás

Minden településen a 13-14 éves kort mondták a szexuális élet megkezdési idejének, bár a további beszélgetés során többnyire árnyalódott a kép, miszerint ez nem általános, csupán a kirívóbbakra igaz. Egy védőnő szerint a lányoknak nem annyira egyszerű elcsábítani a fiúkat, és a családnak is hozzá kell járulnia, hogy együtt lehessenek. Egy másik településen azt nyilatkozta a védőnő, hogy a nagyobb hangú, kirívóbb lányokra jellemző a korai szexuális élet, mellettük azért vannak, akik próbálják a lányaiknak azt közvetíteni, hogy ne kezdjenek ki korán a fiúkkal, így előzve meg a korai gyermekvállalást – vegyes eredménnyel. Mivel jellemzően nem használnak fogamzásgátló eszközöket, az első kapcsolatokban hamar megfogant a közös gyermek.

A védőnők szerint a fiataloknak ismereteik vannak a szexualitással kapcsolatban, mivel egymástól és az internetről sok információt összeszednek, de a fogamzásgátlás egyik településen sem

érdekli a tinédzsereket. A védőnők által tartott foglalkozásokon nem figyelnek, sem az interneten nem néznek utána. Ennek következtében nem is nagyon igyekeznek megakadályozni a várandóságot.

„Ezeknél a fiatal lányoknál nem a fogamzásgátlás az elsődleges, hanem maga a szexualitás. És itt pletyka szinten hallottam, hogy miről beszélgetnek ezek a 7-8. osztályos lányok, és inkább a szexuális technikákról beszélgetnek, hogy minél vonzóbb legyen a fiú számára, meg ő szexuálisan miket tud produkálni. (...) ugye az iskolában én többször tartottam már olyan előadást, ami a családtervezésről szólt, de hiába, megtartom, nem érdekli, nem figyel oda.” (védőnő)

Hogy mindezek ismeretében miért nem magas a várandós kiskorú lányok aránya, nem derült ki az interjúkból. A tinédzserek fogamzásgátlási szokásairól nem sokat tudnak a védőnők, többen sejteni vélik, hogy a megszakítást azért többen alkalmazzák, illetve ahol könnyebben elérhető, az óvszert is használják. Az idősebb generációra kevésbé jellemző a védekezés bármely formája, nekik az ismereteik is jóval kevesebb. A fogamzásgátlási lehetőségek jellemzően a fiatalabb generációt, a második, harmadik gyermek után kezdi el érdekelni, de az alkalmazással nekik is nehézségeik vannak.

A férfiak többnyire a nőkre hagyják a gyermekvállalás kérdését, és jellemzően nem nyitottak az eszközös fogamzásgátlási lehetőségekre. Egy településen a férfiak kifejezetten ellene vannak a születésszabályozásnak, az asszonyoknak titkolva kell megoldaniuk a fogamzásgátlás, illetve az abortusz kérdését, mert úgy vélik, a nők feltehetőleg azért akarják a magzatot elvetetni, mert nem tőlük van: *„... hogy az apának a kiléte, tehát, hogyha velem vagy párkapcsolatban, akkor szüld meg azt a gyereket, mert hogy tényleg tőle van” (szociális munkás).*

A gyógyszer a legtöbben anyagilag nem tudják megengedni maguknak, illetve a beszerzése és a rendszeres szedése is kihívást jelent. A spirál egyre népszerűbb, bár arról számolt be egy védőnő, hogy mivel a nemi szervek tabu téma, így az eszközös fogamzásgátlásra sem nyitottak. A többi településen jellemző akadálya a spirál használatának, hogy az asszonyok nehezen tudják a menstruáció

idejében felkeresni a nőgyógyászt. *„Amibe férfi közreműködése kell, óvszer, hasonló, ki van csukva. Helyi hatású készítmények, meg pesszárium meg hasonló megint nem, mert úgy ez a rész tabu, hogy a női nemiszervek, tableta az nem megy, nem tudja szedni, nagyon anyagilag sem. Még van, aki a spirált hajlandó felrakatni. Ott meg az szokta a gondot jelenteni, hogy egyszer felrakták, aztán 10-15 év, és marad. Mert ilyen is van. Úgyhogy marad az injekció. Az injekció az többé-kevésbé megy, tehát azt azért elég sokan adják.”* (védőnő)

A legkönnyebb számukra az injekciós eljárás, és ezt a legtöbb településen alkalmazzák is. Ennél viszont a mellékhatások (pl. menstruáció elmaradása) keltenek ellenérzést a használókban, ami miatt többen felhagytak vele.

Három településen említették meg a művi sterilizációt mint alkalmazott fogamzásgátlási eszközt, bár ezt a törvényi szabályozás igen későn teszi lehetővé, illetve általában császármetszés során szokták megoldani, tehát szüléshez kötött.

Művi abortusz különböző gyakorisággal van jelen egy-egy településen. Van, ahol szinte fogamzásgátlóként használják, tehát a fogantatást nem próbálják meg elkerülni, de az elvetetés kézenfekvő, de van, ahol nem igazán merül fel az aszszonyokban ez a lehetőség. Természetesen gyakori az a helyzet, amikor az anya elvetetné a magzatot, de az ügyintézés miatt kicsúszik a törvényileg engedélyezett 12 hétből.

A védőnők elmondása alapján a fogamzásgátlás használata azoknál az anyáknál, illetve pároknál merül fel komolyabban, akik igyekeznek könnyebben boldogulni, belátják, hogy az anyagi forrásaik szűkösek a sok gyermek neveléséhez. Náluk csupán néhány gyermek van a családban, míg azok a szülők, akik nem igazán gondolják át tudatosan a helyzetüket, azoknál magasabb a gyerekszám. A gyakori szülések és a hátrányos körülmények miatt a 30 éven felüli nők többnyire már nem termékenyek, fizikai állapotuk és külső megjelenésük jóval meghaladja a korukat. Előfordul egy-egy településen, hogy az asszonyok 35-40 évesen is szülnek még.

„Családtervezés, születésszabályozás az nincs. Most két 40 év feletti anyuka van, aki a tizedik, tizenegedik gyermekét szüli úgy, hogy közben az előző is még csak egy éve [született]. Tehát úgy vannak vele, hogy hadd jöjjön.” (szociális munkás)

Az orvosok is arról számoltak be, hogy kevesen keresik fel őket fogamzásgátlással kapcsolatban. Bár egy településen ez egyre gyakoribb, viszont a férfiak születésszabályozással szembeni attitűdje miatt többnyire gyermekeikhez kapcsolódó panasszal fordulnak az anyák az orvoshoz, de a látogatás alkalmával a fogamzásgátlással kapcsolatban is érdeklődnek. Egy településen az a meglátása a körzeti orvosnak, hogy a jelenlegi fiatalok kevésbé tudatosak a terhesség megelőzésében, mint pár évtizeddel ezelőtt.

Ugyan képviselők többsége kevésbé lát bele a családok gyermekvállalási terveibe, mégis pesszimista a gyermekvállalás tudatosabbá tételével kapcsolatban, azonban akad olyan roma származású polgármester is, aki pozitív változásokat lát:

„Én polgármesterként nem nagyon szoktam ilyenről beszélni velük, de azt látom, hogy a család alakulása az egy folyamat, ami jön magától. Megvan az egyik gyerek, aztán jön a másik gyerek. De a javukra legyen mondva, hogy a mostani fiatalok azért már gondolkodnak, és csak azoknak a szülőknek van több gyereke, akik szegényebbek. Minél szegényebb, hanyagabb, annál több gyereke van. Ott a gyerekek csak szaporodnak-szaporodnak, és egyre szegényebbek lesznek. Ha abban gondolkodnak, hogy több lesz a családjuk, akkor tévednek, mert akkor több lesz, amit az apa el tud italozni mondjuk, vagy többet tud elkártyázni. De már a fiatalabbak, az okosabbak már jobban gondolkodnak, és azt mondják, hogy két-három gyerek, vagy inkább három, mert akkor jobban érvényesülnek bizonyos kedvezmények. Már maga az, hogy megtervezzük, hogy elég a két gyerek, az is azt jelenti, hogy előre gondolkodnak. Aki gyereket vállal, az azért vállal, mert családcentrikus, mert gyereket akar, és nem a támogatásért, mert CSOK-ot akar. A gyerek kell az életbe, ugye.” (polgármester)

Összegzés

Kutatásunk fő kérdése az volt, hogy vajon mi befolyásolja a termékenység alakulását a hátrányos helyzetű, magas arányú roma lakossággal rendelkező településeken. Ennek érdekében tíz hasonló szociodemográfiai mintázatokkal, de eltérő termékenységgel rendelkező településen végeztünk adatfelvételt, hogy felderítsük a különböző termékenységi adatok mögött meghúzódó okokat. A megkérdezett szakemberek között volt védőnő, orvos, szociális munkás és egyéb szociális területen dolgozó szakember, polgármester és nemzetiségi képviselő. Mivel a két településcsoport mentén nem rajzolódott ki egyértelmű különbség, elemzésünket összesítve végeztük el.

Az adatfelvétel során szerzett tapasztalataink szerint feltételezzük, hogy bizonyos települések esetében mind a becsült roma lakosok aránya, mind a termékenységi adatok nem minden esetben egyeznek a valósággal.

Az interjúkban kapott információk alapján azt láthatjuk, hogy az eltérő termékenységi mutatót nem befolyásolja a település roma lakosainak aránya, és egyértelmű összefüggés sem látszik a lakosok szociális és kulturális, illetve a települések gazdasági helyzete között. Az általunk leírt egy-egy településen látható gyermekvállalási mintázatok és születésszabályozással kapcsolatos attitűdök a helyi lakosság körében értelmezhetők, a különbségek mögötti tényező vagy tényezők felderítésére további vizsgálatok szükségesek.

Összességében azt láthatjuk a hátrányos helyzetű, magas arányú roma lakossággal rendelkező településeken, hogy a fiatalok egy része 13-14 évesen megkezdheti szexuális életét, viszont a fogamzásgátlás sehol nem jellemző. Ennek ellenére a nagyon korai várandósság aránya igen alacsony.

Arra nem kaptunk választ, hogy ennek mi lehet az oka, mivel a tudomásunkra jutott abortuszok aránya nem ad erre magyarázatot. Minden településen elfogadott a 16 évet betöltők gyermekvállalása, és jellemző, hogy a lányok 18 éves korukra meg is szülik első gyermeküket. Ezzel együtt a nők húszas éveik végén befejezik termékenységüket – míg országos szinten átlagosan csak ekkor kezdik el a gyermekvállalást.

Kutatómunkánk során világos képet kaptunk arról, hogy a vizsgált településeken a gyermekvállalás jellemzően nem tudatos, hanem a párválasztás „természetes” velejárója. Viszont azok a nézetek, miszerint a gyermekvállalás következménye a korai iskolaelhagyás, nem bizonyult valóságnak. Az interjúban kapott válaszok szerint a lányok abban az esetben is kapcsolatba lépnének és szülnének, ha magasabb lenne a tankötelezettség, és ekkor már tanulmányaikat akkor sem tudnák folytatni, ha arra kötelezve lennének.

A hátrányos helyzetű településeken nem egyszerű a szegénységből és nyomorból kilépni, de az elmúlt évek során a komolyabb erőfeszítést vállalók tudtak tenni helyzetük javítása érdekében, viszont ezek nagyrésze el is hagyta a települést. Így egyrészt nem marad a településen olyan személy vagy család, aki pozitív példát tudna mutatni a fiataloknak, másrészt a település lakossága is változik: a tehetetlenebbek, igénytelenebbek magukra maradnak, még inkább eltávolodva a többségi társadalomtól. Arányaiban megnő a munkanélküliek, iskolázatlanok, korán gyermeket vállalók aránya, az újabb generációk ebbe a mintába nőnek bele, ezzel pedig gyorsul a leszakadás folyamata.

Felhasznált irodalom

- Béki, O. (2013). A serdülőkori gyermekvállalás lehetséges okai egy cigánytelepen. *Belvedere Meridionale*, 25.(3), 117–129.o.
- Bocz, J., Antal, I. (2020). A termékenység változása országosan és a felzárkózó településeken 2010 és 2019 között. *Kapocs*, 3. (3–4), 61–70.o.
- Husz, I. (2011). Alacsony végzettség – sok gyerek? A magas termékenység néhány területi és etnikai aspektusáról. *Demográfia*, 54.(1), 5–22.o.
- Janky, B. (2005). A cigány nők társadalmi helyzete és termékenysége. In: Nagy, I., Pongrácz, T. & Tóth, I. Gy. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. 2005. 135–148.o.
- Kapitány, B. (2014). Becslések a roma kötődésű népesség számáról és területi elhelyezkedéséről a 2011. évi népszámlálás adatai alapján – II. Roma kötődésű népesség becslése, adatsorok. KSH NKI – Demográfiai elemzések, A KSH Népeségstudományi Kutatóintézet elemzései az Emberi Erőforrások Minisztériuma részére
- Molnár, É. (2015). Szegénységben élő fiatalok családalapítását meghatározó tényezők. *Metszetek*, 4.(1), 86–95.o.
- Raffael, M. (2021). Roma nők gyermekvállalási attitűdjei a felzárkózó településeken. *Kapocs*, 2021 (3–4), 74–87.o.
- Szabó, L., Makay, Zs. (2020). 20 év alatti várandósok: Mennyire jellemző és mi befolyásolja a hátrányos helyzetet?. *Demográfia*, 2020., 63.(2–3), 311–345.
- Szabó-Tóth, K. (2020). A korai gyermekvállalás etnikai és szociokulturális mintázata. In: Dobák, J., Nagy, J. (szerk.): ePub Docendo discimus – A 60 esztendő Kotics József köszöntése. Miskolc, 162–176.o.